

Forsøgene i Åker 1863 og 1867-68

Efter Åkirkeby-skolens ophør var der stille om højskolesagen i nogle år. Men i 1863 tog en kreds af mænd initiativ til et nyt forsøg. Der blev holdt et møde den 2. august i Almindingen, hvor der blev nedsat et udvalg på seks medlemmer, som fik til opgave at indbyde til dannelse af en "Forening for Oprettelsen af en Agerbrugs og højere Folkeskole paa Bornholm". Det skete med en annonce i bladene kort tid efter¹.

Meningen med foreningen var, at man ved aktietegning ville skaffe kapital til køb af en egnet landejendom, hvor skolen kunne etableres. Enhver, der tegnede sig for mindst én aktie à 25 rigsdaler, var medlem af foreningen. Efter en passende tidsfrist ville udvalget indkalde til generalforsamling, hvor man skulle tage stilling til "om Aktietegningen har nydt en sådan Fremme, at Foreningen kan stiftes og Sagen sættes iværk..." I bekræftende fald ville der så kunne træffes beslutning om de praktiske ting vedrørende skolens oprettelse.

Philip Rasch Dam er medunderskriver på henvendelsen, og ligeledes Jens Kofoed, Båsegård, Nylars. De andre var Niels Adolph Koefoed, Langemyregård, Åker, C. G. Jespersen, Leersby, Østermarie, A. Munch, St. Loftsgård, Åker, og Davidzen, Bådsgård, Rø.

Der kom imidlertid ikke noget ud af dette initiativ; formodentlig blev der ikke tegnet nær nok aktier.

Nyt forsøg 1867-68

Efter fire års stilhed om sagen forsøgte en kreds i Åkirkeby-området så igen i 1867. Denne gang nåede man ganske langt med en detaljeret planlægning, og man havde også forhandlinger i gang med en mand til eventuelt at overtage forstanderstillingen.

Denne mand var en cand. theol. C. H. Thurah, som også benævnes folketingsmand. Han er formodentlig identisk med en af samme navn i en lille studenterkreds, "Salonen"², som i studentertiden var samledes omkring P. K. Algreen. Algreen havde været Kristen Kolds lærer på seminariet, læste senere til præst og

blev på sine ældre dage lige omkring denne tid sognepræst i Åkirkeby.

Der blev i slutningen af juli 1867 holdt møder i Åkirkeby og Rønne om sagen, hvor Thurah "i et udførligt Foredrag (udviklede) sine Anskuelser om, hvorledes en Folkeskole paa Bornholm bør grundlægges". I Rønne blev der lidt diskussion om det, men ifølge korte avisnotitser³ blev der begge steder sluttet op om at fremme sagen bedst muligt; i første omgang på grundlag af en aktietegning til et nyt selskab.

Man var begyndt med at få folk til at tegne sig for et årligt bidrag i fem år til en folkehøjskole, men i august måned blev der så udsendt en folder⁴, hvori man anmodede folk om i stedet at tegne aktier à 25 rigsdaler. Folderen indeholdt en beskrivelse af det påtænkte videre forløb og det første udkast til vedtægter for selskabet.

For aktiekapitalen skulle der med forstanderens samtykke erhverves en passende landejendom samt indkøbes besætning og inventar, "saaledes at den er i complet Stand og Drift til Skolens Brug".

Aktiekapitalen skulle forrentes med 4% pro anno fra det tidspunkt, skolen skulle begynde, og ejendommen skulle samtidig overdrages forstanderen efter en vurderingsforretning mod at aktieselskabet fik pant i den. Hvis det hele var gået som planlagt, havde skolen således været en lige så god pengeanbringelse som enhver anden.

Det meste af vedtægtsudkastet er i øvrigt bestemmelser om forvaltningen af kapitalen, tilsyn med ejendommen, o.s.v.

Undervisningsplanen

Folderen indeholdt imidlertid også en skoleplan i syv punkter af Thurah, og den forekommer det af en vis interesse at se nærmere på. Det hedder, at skolen beregnedes til 30 til 40 lærlinge, helst i alderen over 18 år. De kunne indmeldes for mindst et halvt år, og aktionærernes børn ville have fortrinsret. Undervisningen ville blive "meddelt af Forstanderen i Forening

med en dygtig Lærer, som særlig har uddannet sig i de naturvidenskabelige og matematiske Fag".

Der ville blive 6-7 timers undervisning hver dag, og fagene ville efter planen blive følgende:

"1. Historie, saavel det danske Folks som dets Frændefolks Historie, samt de vigtigste Hovedtræk af Menneskeslægtens Historie.

2. Jordbeskrivelse, navnlig Fædrelandets sammenlignet med andre Landes Naturforhold, Frembringelser og Folkeliv.

3. Modersmaalet, som det bruges i Tale og Skrift. Hovedskrifter i den danske Læseverden ville blive oplæste og forklarede, ligeledes ville enkelte Hovedforhandlinger i Rigsdagen blive gennemgaaede. De fornødne Øvelser i Fortælling og Gjengivelse af det, som er hørt og læst, ville blive foretagne saavel mundtligt som skriftligt. Ligeledes vil der lægges Vægt paa Øvelse i en god Oplæsning og Forstaaelse af det Læste.

4. Skriveøvelser, saavel Skjønsskrivning som Retsskrivning.

5. Regning, vil blive indøvet saaledes, at Lærlingene kunne faae den nødvendige Øvelse i med hurtighed og Sikkerhed at gjøre saadanne Beregninger, som forefalde i Landbolivet.

6. Jordbundslære, Plantelære og Husdyrenes Naturhistorie ville blive foredragne saaledes, at Lærlingene faae Indsigt i den Hovedstøtte, som Videnskaben i vore Dage yder det forstandige Landbrug.

7. Tegning, Opmaaling og Nivellering ville blive indøvet saaledes, at Lærlingene kunne anvende det Lærte i Livet."

Målt med en senere tids ideal er der ikke megen højskoleånd i denne plan; en blanding af realskole og landbrugsskole, kunne man kalde det. Men folkehøjskolen som begreb stod ikke fuldt færdig fra begyndelsen. Den skulle først finde sin form og indkredse sin egentlige målsætning i det praktiske skolearbejde, og det tog undertiden ganske lang tid. Derfor må dette forsøg - såvel som virksomheden i Åkirkeby - betragtes som en fuldgyldig del af højskolernes historie.

Et særkende for netop dette forsøg er, at rigsdagsforhandlinger skulle indgå som en del af undervisningen, men som folketingsmand må Thurah betegnes som absolut kvalificeret til det.

Det videre forløb

Den tidligere elev i Åkirkeby, Markus Hansen, som nu var ejer af Kæmpegård i Vestermarie, fortæller om

det videre forløb⁵, at man havde kig på Ll. Krusegård i Åker, som havde en ny og stor stuelænge. Den kunne købes for 18.000 rigsdaler.

Af annoncer ses det, at der blev holdt nye møder om sagen i begyndelsen af 1868, og der blev valgt en bestyrelse⁶. Men i juni meddeles det så, at indbetalingen af aktiebeløbene var udsat indtil videre. Markus Hansen skriver, at der ikke tilnærmelsesvis var tegnet tilstrækkeligt, og planen blev derfor skrinlagt.

Hvor stort et beløb, det var lykkedes at tegne, har vi ingen sikker viden om. På sidste side af den omtalte folder er der imidlertid en liste på i alt 24 personer, som tilsammen havde tegnet sig for 105 aktier. Det svarer til et beløb på 2.625 rigsdaler. Om listen omfatter alle ved vi ikke, men det er sandsynligt, så der var langt til de 18.000.

Allerede to måneder senere var det så, at Julius Bohn udsendte meddelelse om, at han ville oprette en tilsvarende skole på Pæregård i Østerlars. Når det rent faktisk lykkedes for ham, skyldtes det formodentlig, at det var ham selv, der som hovedperson satte al sin kraft ind for det og - i første omgang - også selv påtog sig den økonomiske risiko.

Kredsen bag forsøget

Hvem var personerne bag dette nye forsøg? Folk som ikke blot ville lægge navn til, men også var villige til at skyde penge i foretagendet?

Øverst på den nævnte liste over aktietegnere står H. M. Kofoed, som efter al sandsynlighed er en af den tids kendteste bornholmere, Hans Madsen Kofoed, Lauegård, Åker. Han havde været stænderdeputeret i to perioder og derefter folketingsmand i én periode, foruden at han havde flere andre tillidshverv⁷.

De næste på listen er den nye sognepræst i Åkirkeby, P. K. Algreen, og sognepræsten i Rønne, F. V. Christensen, som begge som grundtvigianere utvivlsomt har været sagen særdeles venligt stemt. Resten består af en række gårdmænd fra Åkirkeby-området og enkelte andre fra Sydbornholm, to lærere fra Åker sogn samt to købmænd og enkelte andre fra Åkirkeby.

Den ene af de nævnte købmænd var Ludvig Dam, yngre broder til Philip Rasch Dam, og som videreførte købmandsgården. Den anden købmand var Hans Conrad Kofoed, som var søn af Hans Madsen Kofoed. Han havde en nu sløjet købmandsgård, der lå på den nuværende kirkeplads. 25 år senere skød han 4 aktier i den nye højskole ved Ekkodalen.

En ældre broder til Hans Conrad Kofoed, Absalon Hansen Kofoed, som var avlsbruger i Åkirkeby, og to svogre, Anders Larsen, Ll. Munkegård, Åker, og Hans Peter Kofoed, St. Bakkegård, Åker, er også med

på listen, svogrene med hver 8 aktier. Anders Larsen var senere i bestyrelsen for skolen i Østermarie, og Hans Peter Kofoed var også med 25 år senere, da han skød 4 aktier i skolen ved Ekkodalen, foruden at han også var kautionist for Foverskov i Østermarie.

Af andre gårdmænd kan nævnes J. G. Balle, St. Myregård, Åker, som også havde tegnet sig for 8 aktier; en søn af ham var senere elev i Østermarie. Endvidere Jørgen Peter Blem, Værmelandsgård, Åker, af hvis 6 børn 3 sønner senere var elever i Østermarie, og hvoraf den ene, Markus Peter Blem, blev en af hovedpersonerne bag oprettelsen af skolen ved Ekkodalen. I den forbindelse bør Markus Hansen, Kæmpegård, også nævnes. Han overtog senere sin fødegård, St. Duegård, Åker, og blev den første formand for skolen ved Ekkodalen.

De to lærere var Hans Christian Dam, Åker østre Skole, som også var en yngre broder til Philip Rasch Dam, og Magnus Jensen, Åker søndre Skole. Hjulmager Mogens Peter Ipsen er med igen, omend kun med én aktie.

Selvom forsøget på at oprette en ny højskole mislykkedes, fik kredsen altså væsentlig betydning for højskolerne senere hen, og netop derfor er de omtalt her.

Begyndende grundtvigsk bevægelse

Foruden den rent økonomiske betydning fik det utvivlsomt også stor betydning for de senere højskoler, at der omkring den samme personkreds var ved at danne sig en "folkelig og kristelig Bevægelse,... som pegede i den grundtvigske Retning"⁸.

Som de mest fremtrædende skikkelser i denne nævnes de to lærere, hvoraf Dam fremhæves som den, der efterhånden trådte frem som den egentlige åndelige leder.

De synes at have været optaget af Tranbergs forkyndelse nogle år før, men sammen med en stor del andre tilhængere havde de i 1863 ikke kunnet følge ham i hans opsigtsvækkende udtræden af "den store Skøge", statskirken.

Som konsekvens af det begyndte de kort efter at holde gudelige forsamlinger søndag eftermiddag på deres skoler. Markus Hansen fortæller, at møderne vandt god tilslutning, og han troede, de blev til vel-signelse for adskillige. Han fortæller imidlertid videre, at der for så vidt var nok at høre, da adskillige prædikanter meldte sig, og især når de kunne sætte "læg" foran betegnelsen, kom der altid godt med tilhørere. Men uagtet det, var der for enkelte af dem noget hvileløst over det hele, og de begyndte at forstå, at man ikke kunne leve på stemninger og følelser. De havde trang til mere fast grund under fødderne.

En meget væsentlig hjælp til dette følte de, de fik af pastor Frederik Vilhelm Christensen fra Rønne, som var den første præst, der introducerede det grundtvigske på Bornholm. Kredsen søgte også kontakt med Vilhelm Birkedal i Ryslinge, som de inviterede herover at tale, og senere blev Ernst Trier fra Vallekilde Højskole også inviteret herover for at holde møder.

En anden meget væsentlig faktor for, at det grundtvigske slog rod i den lille bevægelse, var, at P. K. Algreen blev præst i Åkirkeby i sommeren 1867. Han ser ud til at have været den afgørende banebryder for det i dette område.

Hele historien om alt dette skal ikke fortælles her. Men der er næppe tvivl om, at bevægelsen, efterhånden som den blev mere grundfæstet, fik betydning for de kommende højskoler. I 1867-68 var den ikke stærk nok til at rejse en højskole nedefra. Det blev den først i 1893. Og vi skal senere se, at netop området omkring Åkirkeby sammen med sognene Pedersker og Vestermarie både for højskolen i Østermarie, men især for den nye ved Ekkodalen, blev en af de største "leverandører" af elever.

KAPITEL 3

Forsøgene i Åker 1863 og 1867-68

1. Bhs. Avis den 22/8 1863.
2. DDF 100 år, bind I, side 161-162.
3. Notitser i Bhs. Td. den 30/7 og 1/8 1867.
4. Et enkelt eksemplar er bevaret og er velvilligt udlånt af Inger Marie Larsen, Åkirkeby.
5. Valgmenighedens 25 års jubilæumsskrift, side 101 ff.
6. Bhs. Td. den 25/1, 22/2, 3/3 og 13/6 1868.
7. Personoplysningerne i dette afsnit på Lauegaards-Familien, Dam og Larsen: Aakirkeby og enkelte andre kilder sammenholdt med valgmenighedens jubilæumsskrift - foruden, hvad der er i diverse protokoller.
8. Dette afsnit bygger i hovedsagen på forskellige ting i valgmenighedens jubilæumsskrift, især Markus Hansens skildring, side 101 ff.